

MISCELLANEA

mjr mgr Marek Paprocki

CS SG w Kętrzynie

Z HISTORII FORMACJI GRANICZNYCH

STRAŻ CELNA W WALCE Z PRZEMYTEM W OKRESIE II RZECZPOSPOLITEJ, cz. I

Na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 10.03.1920 r. podjęto uchwałę polecającą Ministrowi Skarbu utworzenie nowej formacji granicznej – Straży Celnej. Decyzja ta wynikała z przekonania, że większość z dotychczas działających na granicy północno-zachodniej, zachodniej i południowej formacji granicznych podporządkowana była Ministerstwu Spraw Wojskowych i zajmowała się głównie ochroną granicy pod względem polityczno-wojskowym. Jednak w obliczu postępującej stabilizacji zewnętrznej i wewnętrznej zdecydowano, aby na wspomnianych granicach stanęła zupełnie nowa formacja, o nowych zadaniach i odmiennej strukturze, podległa Ministrowi Skarbu. Straż Celna zorganizowana i wyszkolona na sposób wojskowy w miarę stabilizowania się stosunków z sąsiadami oraz ustalania granic II Rzeczypospolitej, miała objąć ich ochronę pod względem gospodarczo-celnym.¹ 15.03. 1920 r. ówczesny Minister Skarbu – Władysław Grabski wydał rozporządzenie powołujące do życia Straż Celną. Miała ona przejmować po Batalionach Celnych ochronę granic sukcesywnie, w miarę formowania się. Organizacja Straży Celnej trwała dość długo, gdyż dopiero jesienią 1921 r. rozpoczął się proces stopniowego obsadzania granic przez jej funkcjonariuszy. Ostatecznie Straż Celna obsadziła granicę polsko-niemiecką, polsko-gdańską, morską, polsko-czechosłowacką i polsko-rumuńską.

Do podstawowych zadań Straży Celnej należało:

1. Nadzorowanie granicznego ruchu osobowego poza punktami przejściowymi i ruchu towarowego poza Urzędami Celnymi.

---

¹ AAN Ministerstwo Aprowizacji, sygn. 460.

2. Śledzenie i ujawnianie przemytnictwa, wykonywanie innych czynności określonych przepisami celnymi, walutowymi oraz przepisami o obrocie handlowym z zagranicą.
3. Stosowanie środków prawnych zmierzających do wdrożenia przewidzianego ustawą postępowania karnego.
4. Ściganie czynów karanych prawem, przewidzianych w ustawach o podatkach spożywczych i monopolowych, o ile zostały wykryte przez funkcjonariuszy Straży Celnej w czasie wykonywania przez nich obowiązków służbowych.
5. Wykonywanie innych czynności w zakresie administracji skarbowej zleconych przez władze zwierzchnie.
6. Strzeżenie nienaruszalności znaków i urządzeń granicznych.
7. Współdziałanie z właściwymi organami w oparciu o specjalne przepisy przy wykonywaniu zarządzeń, mających na celu publiczne bezpieczeństwo, zapobieganie szkodom zagrażającym interesowi publicznemu.
8. Współdziałanie z organami wojska w interesie bezpieczeństwa i obrony państwa.²

Straż Celna oprócz spraw związanych z bezpośrednią ochroną granicy miała również za zadanie ściganie przestępstw skarbowych i celnych oraz wykonywanie funkcji pomocniczych w granicznych i wewnętrznych Urzędach Celnym oraz poza nimi w zakresie postępowania celnego, służby wartowniczej i konwojowej, czy wreszcie dozoru na posterunkach celnych.³

Wykonywanie powyższych zadań ułatwić miała przyjęta struktura organizacyjna Straży Celnej. Jak podaje Henryk Dominiczak⁴ w Warszawie utworzono Naczelny Inspektorat Straży Celnej podległy dyrektorowi Departamentu Ceł. W terenie powstały inspektoraty, komisariaty i placówki graniczne. W sumie 24 inspektoraty i 140 komisariatów granicznych, około 700 placówek liczących łącznie ponad 5 tysięcy strażni-

---

² Rozporządzenie Ministra Skarbu: O organizacji Straży Celnej, Dz.U. RP nr 18, poz. 105, Dz.U. R nr 82, poz. 716 z 1927.

³ Ibidem.

⁴ H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*, Warszawa 1997.

ków. W każdej Dyrekcji Cei mieściło się kilka inspektoratów granicznych, od kilkunastu do kilkudziesięciu komisariatów i od kilkudziesięciu do kilkuset placówek. Do końca maja 1927 r. Strażą Celną kierował gen. bryg. January Cichowicz a od czerwca płk Stefan Paślawski, który dokonał zmian strukturalnych w formacji. Po reorganizacji struktura Straży Celnej przedstawiała się następująco: Naczelny Inspektorat Straży Celnej podległy Ministerstwu Skarbu, następnie pięć inspektoratów okręgowych, inspektoraty graniczne, komisariaty i placówki.

Podległość Straży Celnej pod Ministerstwo Skarbu sprawiła, że główny wysiłek w ochronie granic skupiono na ochronie granicy pod względem gospodarczo-celnym. W przeciwieństwie do poprzednich formacji granicznych, ochronę granic pod względem wojskowym oraz politycznym pozostawiono na dalszym planie.

Rozporządzenie Rady Obrony Państwa z dnia 20 lipca 1920 r. w przedmiocie ochrony granic⁵ określało między innymi podstawowe zasady dotyczące ochrony granic. W każdym powiecie przygranicznym ustalono pas graniczny o szerokości 4 km dzielący się na dwie strefy: nadgraniczną i graniczną. Strefa nadgraniczna rozciągała się od linii granicznej do 2 km w głąb kraju. Strefa graniczna natomiast od wewnętrznej linii strefy nadgranicznej na szerokość do 2 km. Szerokość tych stref dla poszczególnych miejscowości określał wojewoda w porozumieniu z określonym organem formacji granicznej ochraniającej dany odcinek granicy. Przebywanie w strefie nadgranicznej bez zezwolenia było zabronione. Osoby przybywające do strefy nadgranicznej otrzymywały specjalne przepustki na określony czas wystawiane przez Starostwa. Osoby stale zamieszkujące ten obszar otrzymywały stałe zaświadczenia.

Straż Celna wykonywała swoje czynności w pasie granicznym obejmującym obie strefy i mogła rozszerzyć obszar swoich kompetencji w uzasadnionych przypadkach na obszar powiatów przygranicznych.

Podstawowym ogniwem w systemie ochrony granicy były placówki liczące od 8 do 12 strażników. Rozlokowane blisko granicy obejmowały ochroną odcinki granicy o długości od 3 do 10 kilometrów. Podstawowymi elementami służby granicznej były stosowane przez poprzednie

---

⁵ Dz.U. RP nr 64 z 1920 r., poz. 426.

formacje graniczne posterunki stałe, patrole piesze, rowerowe, konne, zasadzki, oblawy itp.

Jak już wspomniano, Straż Celna skupiła swój wysiłek na ochronie interesów gospodarczych i skarbowych państwa, głównie przez zapobieganie przemytnictwu i bardzo często z tym związanemu nielegalnemu przekraczaniu granicy.

W pierwszych latach powojennych nielegalne przekroczenie granicy wiązało się także ze wzrostem ruchów migracyjnych. Związane to było m.in. z przemieszczaniem się wielkich mas ludności w okresie działań wojennych (I wojna światowa, wojna polsko-bolszewicka), jak również z tym, że w granicach Rzeczypospolitej pozostał dość duży odsetek ludności obcej narodowościowo. Fakty te spowodowały duże natężenie ruchów migracyjnych nie tylko poprzez legalny ruch graniczny, ale również poprzez nielegalny ruch osobowy przez nasze granice.

Inną przyczyną nielegalnych przekroczeń granicy nie związaną z ruchem migracyjnym była podejmowana przez polskich robotników sezonowych, głównie w Niemczech, praca na czarno. Związane z tym nielegalne przekroczenia dotyczyły głównie odcinka śląskiego, w okolicach Tarnowskich Gór oraz w południowej części województwa poznańskiego, przede wszystkim w okolicach Ostrowa i w zachodniej części województwa łódzkiego, w okolicach Częstochowy.⁶

W okresie międzywojennym cała granica zachodnia Rzeczypospolitej zagrożona była powtarzającymi się prowokacjami granicznymi, przenikaniem przez granicę szpiegów i dywersantów, a także przemytem i przemytnictwem – zwłaszcza w okresie wojny celnej z Niemcami.

W omawianym okresie pod pojęciem przemyt rozumiano niezgodne z prawdą zadeklarowanie lub ukrycie przed władzami celnymi towaru przewożonego przez przejścia graniczne, natomiast pod pojęciem przemytnictwo – nielegalny przewóz towarów poza „zieloną” granicę, połączony z nielegalnym jej przekroczeniem.

Do podstawowych czynników, które w określony sposób miały wpływ na ewentualny wzrost lub spadek natężenia przemytu i przemytnictwa w poszczególnych latach istnienia Straży Celnej można zaliczyć:

1. Czynniki wynikające ze sposobu ochrony granicy.

---

⁶ „Czaty”, nr 1-2, 1926.

2. Czynniki związane ze stanem gospodarki państw sąsiednich i Polski.
3. Czynniki wynikające z rodzaju i charakteru (mentalności) ludności pogranicza.
4. Czynniki związane z terenem, przez który biegnie linia granicy.

W okresie działalności Straży Celnej, głównymi towarami przemycanymi do Polski przez granicę zachodnią były: sacharyna, tytoń, obuwie, kosmetyki, wyroby tekstylne, futrzarskie, spirytus skażony, zegarki, aparaty fotograficzne, radioodbiorniki, zapalniczki, wyroby przemysłu elektrycznego, maszynowego, precyzyjnego i chemicznego.

Jak wielką rolę odgrywał przemycający z Niemiec do Polski tytoń świadczyć może zainteresowanie tym problemem przez *Süddeutsche Tabak-Zeitung*⁷, która podała, że w roku 1926 przemycono z Niemiec do Polski pod wszelką postacią 357 000 kg tytoniu. Z tego skonfiskowano w Polsce około 50 000 kg, co oznacza, że do rąk konsumentów ze szkoda dla skarbu dostało się z górą 300 000 kg. Z kolei oficjalne polskie statystyki z tego okresu podają, że w 1926 roku Straż Celna, Urzędy Celne i inne instytucje skonfiskowały łącznie 44 000 kg tytoniu.⁸

Z powyższych danych jasno wynika, że uszczerbek skarbu państwa z powodu przemytu tytoniu sięgał poważnej kwoty kilku milionów złotych.

Z Niemiec przemycano do Polski głównie artykuły spożywcze, m.in. mięso wieprzowe, wołowe, wędliny, a nawet żywe zwierzęta hodowlane: krowy, świnie, konie, drób.⁹

Z Czechosłowacji przez południową granicę przemycano do Polski m.in. spirytus i wino, tytoń, pieprz, obuwie, wyroby tekstylne i galanterijne, konfekcję męską, jedwab, wyroby ze złota i srebra. W odwrotnym kierunku przemycano konie, owce, krowy, drób, jaja, tłuszcze zwierzęce, wyroby rzemieślnicze.

Przez granicę polsko-rumuńską przemycano do Rzeczypospolitej: spirytus, wino, likiery, skóry zwierzęce. Natomiast z Polski do Rumunii – towary pochodne ropy naftowej, np. nafta, smary itp.¹⁰

---

⁷ „Czaty”, nr 6, 1927.

⁸ Ibidem.

⁹ „Czaty”, nr 21, 1926.

¹⁰ Ibidem.

Charakterystycznym zjawiskiem omawianego okresu był fakt, że z każdym rokiem malała wartość towarów przemycanych z kraju do państw sąsiednich. Oto kilka przykładów dotyczących działalności Straży Celnej w zakresie zwalczania przemytu i przemytnictwa oraz nielegalnego przekraczania granicy.

Wyniki działalności Straży Celnej (od 1.10.1925 – 31.10.1926)¹¹

Lp.	Dyrekcje Ceł	I War- szawa	II Poznań	III Mysło- wice	IV Lwów	V Wilno	Razem
1.	Osoby ujęte za n.p.g. z zewnątrz do kraju	6 837	2 571	4 153	1 833	564	15 958
2.	Osoby zatrzymane za n.p.g. z Polski	1 235	1 838	629	1 038	93	4 833
Razem, za nielegalne przekroczenie granicy ujęto		8 072	4 409	4 782	2 871	657	20 791
3.	Osoby ujęte za próbę przemytu do Polski	317	753	1 798	1 030	218	4 116
4.	Osoby ujęte za próbę przemytu z Polski	55	76	69	216	202	618
Ogółem za przemyt ujęto		372	829	1 867	1 246	420	4 734
5.	Ogółem za przestępstwa graniczne zatrzymano	8 444	5 238	6 649	4 117	1 077	25 526
6.	Wartość skonfiskowanego przemytnikom towaru						– 947 283 zł
7.	Ilość zastrzelonych przemytników, którzy stawiali opór						– 6
8.	Ilość ranionych przemytników stawiających opór						– 14
9.	Ilość poległych funkcjonariuszy Straży Celnej w czasie służby						– 4
10.	Ilość ranionych funkcjonariuszy podczas wykonywania obowiązków służbowych						– 12

¹¹ „Czaty”, nr 5, 1927.

Wykaz działalności Straży Celnej w 1925 r. (od 1 stycznia do 31 grudnia 1925)¹²

Nazwa Dy- rekcji Cel	Liczba osób zatrzymanych podczas niele- galnego prze- kroczenia gra- nicy do Polski	Zatrzymano podczas próby przemytu z zagranicy do kraju		Liczba osób zatrzymanych podczas niele- galnego prze- kroczenia gra- nicy z Polski	Zatrzymano podczas próby przemytu z Polski		Ogółem liczba za- trzymo- nych osób	Ogółem zatrzymano na próbie przemytu	
		osób	towar o wartości (w złotych)		osób	towar o wartości (w złotych)		osób	towar o wartości (w złotych)
Warszawska	4915	245	141 185,47	2296	13	6 717,35	7211	258	147 902,8
Poznańska	2531	1105	117 128,95	2575	47	4 574,36	5100	1152	121 703,3
Mysłowicka	2368	2358	298 281,72	350	39	28 361,78	2713	2397	326 643,5
Lwowska	1474	1367	103 677,13	839	139	32 861,69	2313	1506	136 538,8
Wileńska	306	175	18 948,66	33	28	3 326,65	339	203	22 275,3
Razem	11 594	5250	679 221,93	6093	226	75 841,83	17 676	5516	755 063,7

¹²„Czaty”, nr 11 1926.

Wykaz działalności Straży Celnej (za I kwartał 1927 r.)¹²

Nazwa siedziby Dyrekcji Cel	Liczba inspektoratów	Liczba osób zatrzymanych za nielegalne przekroczenie granicy	Zatrzymano przemyt na sumę (w zł)	Przemycano do Polski	Przemycano z Polski
Warszawa	3	432	73541,75	Tytoń, papierosy, sacharynę, spirytus skażony, jedwabne pończochy, jedwab sztuczny, koronki bawełniane, tkaniny jedwabne, firany, nici, naczynia szklane itp.	Konie i materiały lniane.
Poznań	9	702	25138,43	Cygara, papierosy, tytoń, sacharynę, materiały wełniane i bawełniane, opony rowerowe i samochodowe, rowery, lekarstwa itp.	Prosięta.
Mysłowice	3	1167	170928,68	Tytoń, papierosy, cygara, sacharynę, maggi, drożdże, noże, materiały półjedwabne i jedwabne, bawełniane, ubrania męskie, damskie, rowery itp.	Walutę.
Lwów	8	593	26601,38	Tytoń, spirytus, sacharynę, towary galanteryjne, tekstylne, spożywcze, drożdże, wino, owczą wełnę itp.	Konie, tytoń.
Wilno	1	136	2837,23	Spirytus skażony, tytoń, plusz wełniany, płótno itp.	Konie, mięso wieprzowe, materiały lniane.
		3030	299047,47		

¹² „Czaty”, nr 14, 1927.

Jak trudną, odpowiedzialną a zarazem niebezpieczną pracę wykonywali funkcjonariusze Straży Celnej – świadczą o tym m.in. następujące dane. Otóż w roku 1925 w wyniku użycia broni zabito 8 przemytników a 16 raniono. W czasie wykonywania obowiązków służbowych zginęło 3 funkcjonariuszy, a 14 zostało rannych. W roku następnym zastrzelono 6, raniono 14 przemytników. W czasie pełnienia służby zginęło 4 funkcjonariuszy, rannych zostało 12. Według obliczeń, w latach 1923-1928 Korpus Straży Celnej zatrzymał łącznie za nielegalne przekroczenie granicy 106 981 osób oraz udaremnił przemyt na łączną sumę ok. 5 mln złotych.¹³ Były to dość dobre wyniki w walce z przestępczością gospodarczą na pograniczu tym bardziej, że cała formacja graniczna była słabo wyposażona.

W okresie działalności Straży Celnej istniały dwie grupy przemytników tj. dorywczo zajmujący się przemytem oraz przemytnicy zawodowi.

Pierwsza grupa zajmowała się przemytem dorywczo, zakupując po drugiej stronie granicy niewielkie ilości towaru na własne potrzeby lub też do sprzedaży. Do tej grupy zaliczyć też można turystów lub innych podróżnych poruszających się transportem kołowym lub kolejowym.

Drugą grupę tworzyli ludzie zajmujący się tym procederem zawodowo. Tworzyli grupy przemytnicze, które specjalizowały się w przemyśle danego towaru. Miały one swoją strukturę organizacyjną. Ich rozrost nastąpił po roku 1925 i wiązał się z początkiem wojny celnej między Polską a Niemcami. Grupy przemytnicze dokonując nielegalnego przekroczenia granicy działały w oparciu o opracowany system. Np. główna grupa przemytnicza wysyłała najpierw szpicę, która miała przy sobie paczki wypchane bezwartościowymi rzeczami (siano, papier itp.). W przypadku natknięcia się na funkcjonariuszy Straży Celnej, nie tracono przemycanego towaru, a ponadto ostrzegano główną grupę, że przejście przez granicę w tym miejscu i czasie jest niemożliwe.

Innym sposobem było rozstawienie wzdłuż linii granicy kilku lub kilkunastu przemytników w dość znacznej odległości od siebie i równoczesne przekroczenie granicy. Schwytnie jednego z nich zmniejszało ryzyko wpadki pozostałych.

---

¹³ ASG, sygn. 442/61, 45/59.

Jeszcze inną metodą było wyczekiwanie w kryjówce, aż przejdzie patrol Straży Celnej, a następnie nielegalne przekroczenie granicy.

Należy podkreślić, że ze względu na skalę tego zjawiska, jakim był przemysł, wiele przedsiębiorstw wzdłuż granicy zachodniej i południowej z Polską nastawiło się na produkcję towarów przeznaczonych do nielegalnego handlu z Polską. Przykładem tego mogą być fabryki we Wrocławiu i Bytomiu produkujące papierosy oraz tytoń w opakowaniach ludoząco podobnych do wyrobów polskiego przemysłu tytoniowego, co do roku 1927 stanowiło 1-2% produkcji tego przemysłu w Polsce.¹⁴ Nic więc dziwnego, że Skarb Państwa ponosił duże straty z tego i nie tylko tego faktu i w związku z tym państwo polskie tak dużą uwagę przywiązywało do ochrony granicy pod względem skarbowo-celnym, a także do zwalczania przemytnictwa.

Literatura:

Archiwum Akt Nowych – sygn. 460.

Archiwum Straży Granicznej – sygn. 442/61, 45/59.

„Czaty” – czasopismo Straży Celnej, nr 1-2, 11, 21 z 1926, nr 5, 6, 14, 21 z 1927.

Dzienniki Ustaw RP 1920–1927.

H. Dominiczak, *Granica polsko-niemiecka 1919-1939*, Warszawa 1975.

H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*, Warszawa 1997.

10-lecie Polski Odrodzonej 1918-1928. Wydawnictwo okolicznościowe, Warszawa 1929.

Paprocki Marek; Z historii formacji granicznych. Straż Celna w walce z przemytem w okresie II Rzeczypospolitej, cz. I, w: *Problemy Ochrony Granic*. Biuletyn nr 12 (2000), s. 141 – 150.

---

¹⁴ „Czaty”, nr 21, 1927.